

Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu*

JOSEF BERNARD**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

The Endogenous Developmental Potential of Small Rural Municipalities – The Difficulties of Searching for and Measuring Impact

Abstract: This article contributes to the discussion of the possibilities and limits of endogenous developmental potential in small rural communities in the Czech Republic. The article summarises some of the theoretical assumptions of developmental analyses of small rural communities, its development factors, and the current focus of contemporary Czech research. For many rural inhabitants their local community is the main space of everyday activity, and the development, stagnation, or decline of the community's functions or changes in its socioeconomic and cultural characteristics significantly impact the inhabitants' quality of life. However, searching for relevant developmental potential and, in particular, measuring the impact of such potential are complicated tasks because there is a lack of data for firm comparative analyses. This article aims to explore the internal structure of developmental potential and statistically measure its impact. Therefore, the author presents a model of local development consisting of structural and locality-based factors, endogenous developmental potential, and developmental indicators. The model is tested on a set of statistical data for individual small rural communities in the Czech Republic using factor analysis and multilevel modelling, where the regional data are used as independent variables on the second level. The empirical results confirm that it is possible to define several distinct types of endogenous developmental potential and to identify their impact on development, which is rather weak. The relatively high intra-class correlation coefficients of some community characteristics indicate the existence of specific regional patterns of community capacity and development in small rural communities in the Czech Republic.

Keywords: endogenous developmental potential, community development, rural communities, small municipalities, community capacity, rural development, Czech Republic.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2011, Vol. 47, No. 4: 745–775

* Příspěvek vznikl v souvislosti s výzkumným projektem financovaným Grantovou agenturou ČR, č. 403/09/1779.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Josef Bernard, oddělení Lokální a regionální studia, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: josef.bernard@soc.cas.cz.

Úvod

Cílem tohoto článku je identifikace důležitých endogenních rozvojových potenciálů malých venkovských obcí a pokus o statistické prokázání jejich vlivu na lokální rozvoj.

V současné diskusi o možnostech lokálního a regionálního rozvoje se objevuje silný důraz na endogenní rozvojové potenciály lokalit, regionů a sociálních uskupení jejich obyvatel. Přesvědčení o klíčovém významu endogenních potenciálů, spočívajících zejména v lidských zdrojích a lidské iniciativě, považují Blažek a Uhlíř [Blažek, Uhlíř 2002] za ohnisko současných pluralitních přístupů k regionálnímu rozvoji. Důraz na endogenní rozvoj se uplatňuje i v regionálně politických programech zaměřených na rozvoj periferních a venkovských oblastí, na úrovni EU zejména v programu LEADER, který má za cíl podporovat ve venkovských regionech inovativní lokální aktivity, vytvářet sociální sítě mezi aktéry lokálního rozvoje, a přispívat tak k posilování lokálních rozvojových zdrojů [Ray 1999; Shucksmith 2000].

Termín endogenní rozvojové zdroje, resp. endogenní rozvoj, je ovšem zatížen značnou významovou neostrotí a lze k němu přiřadit různorodé koncepty. Na obecné rovině definuje Ray [2000: 166] endogenní rozvoj venkova jako přístup, v němž „lokality získávají větší kontrolu nad svým rozvojem díky reorientaci rozvoje směrem k lokálním zdrojům a zakládáním struktur, které dokáží udržet lokální rozvoj i po ukončení původní ‚oficiální‘ intervence.“ V každém případě myšlenka endogenního rozvoje předpokládá existenci lokálních rozvojových potenciálů, které lze vhodnou intervencí aktivizovat a které se mohou stát klíčem budoucího rozvoje [Gajdoš, Pašiak 2008]. V této práci jsou endogenní rozvojové potenciály chápány jako faktory komplexního, nikoliv pouze ekonomického rozvoje.

Vnitřní rozvojové potenciály mohou mít přirozeně v různých lokalitách různou podobu. Kromě přírodních či infrastrukturních potenciálů hrají klíčovou roli lidské a sociální zdroje. Podstatnou součástí představují potenciály spočívající ve schopnosti kolektivního jednání a spolupráce rozvojových aktérů v lokalitě. Analýzy endogenních rozvojových potenciálů se tak často přibližují současné vlně zájmu o sociální kapitál.

Zájem české sociologie a sociální geografie o problematiku lokálních a regionálních rozvojových potenciálů roste. Značná pozornost se věnuje v posledních letech snaze o statistické zachycení regionální distribuce sociálního kapitálu jako rozvojového faktoru [Kostelecký, Patočková, Vobecká 2007; Jančák et al. 2008; Stachová, Bernard, Čermák 2009; Sýkora, Matoušek, 2009; Pileček, Jančák 2010]. Odlišnou povahu mají mikroregionální analýzy rozvojových potenciálů periferních oblastí [Jančák 2001; Stockmann 2005; Abramuszkinová Pavlíková, Kučerová, Šmídová 2008; Vajdová 2008], které se rovněž zaměřují na zjišťování endogenních potenciálů rozvoje, nicméně jsou zpravidla zaměřeny spíše kvalitativně. Některé další příspěvky k vnitřnímu potenciálu regionálního či lokálního rozvoje se pohybují spíše v teoretické rovině [Hudečková 2004; Zich 2006]. Existující studie endogenních rozvojových potenciálů jsou vesměs založeny deskriptivně.

Jejich autoři popisují horizontální distribuci rozvojových potenciálů, resp. jejich konkrétní lokální konstelaci. Vztah mezi popisovanými rozvojovými potenciály a dosaženou mírou či dynamikou rozvoje předpokládají, ale nedokládají. Pouze Kostecký, Patočková, Vobecká [2007] se pokusili statisticky analyzovat vztah mezi mírou sociálního kapitálu krajů, jejich ekonomickou výkonností a fungováním krajských vlád. Doložení vlivu potenciálních endogenních rozvojových faktorů působících jak na lokální, tak na mikroregionální či regionální úrovni, však dosud v Česku byla věnována spíše malá pozornost.

Teoretické předpoklady analýzy vlivu endogenních rozvojových potenciálů

Při snaze analyzovat vztah mezi endogenními rozvojovými potenciály a úrovní či dynamikou rozvoje je třeba nejprve důkladněji teoreticky prozkoumat tři oblasti: 1. Vymezit podrobněji pojem „rozvoj“ a nalézt dostatečně validní indikátory rozvoje; 2. vymezit a teoreticky objasnit povahu endogenních rozvojových potenciálů; 3. určit velikost regionů či lokalit, v nichž budou potenciály a jejich vliv analyzovány. Toto vymezení totiž může výrazně ovlivnit povahu rozvojových potenciálů, ale také povahu samotného rozvoje.

Ad 1. Problém definice a měření rozvoje

Významným přístupem k lokálnímu a regionálnímu rozvoji je přístup ekonomický. Rozvoj pak znamená především zvyšování konkurenceschopnosti a výkonnosti regionální či lokální ekonomiky. Existuje řada studií popisujících regionální ekonomickou diferenciaci v České republice, jak na úrovni krajů, tak okresů [Blažek 1996; Blažek, Csank 2007; Hampl 2007]. Základní zjištění, k nimž autoři článků o horizontální ekonomické diferenciaci dospívají, se týkají výrazného nárůstu meziregionálních rozdílů v devadesátých letech, výrazné dominance ekonomické výkonnosti Prahy, resp. i dalších metropolitních regionů, problematické transformace ekonomiky v pánevních regionech, ekonomického zaostávání některých periferních zemědělských okresů. Ekonomický rozvoj ovšem podle některých autorů indikuje i komplexněji chápaný sociální rozvoj, protože jeho indikátory „do určité míry odrážejí také sociální a jiné podmínky v regionech“ [Blažek, Csank 2007: 949], nebo v případě ekonomického agregátu ho „je možno hodnotit jako syntetickou charakteristiku stavu nejen ekonomické, nýbrž i sociální úrovně regionů a příslušných územních komunit“ [Hampl 2007: 891].

Část autorů se snaží vymezit regionální či lokální rozvoj komplexnějším způsobem. Snaha o komplexní postižení problematiky je v českých textech nejtypičtější v pracích věnovaných analýze periferních území [např. Marada 2001; Havlíček et al. 2005; Musil, Müller 2006].¹ Havlíček et al. [2005] hovoří o růz-

¹ Ovšem nejen v nich. Viz též např. [Jeřábek 2001; Kostecký 2002]. Z hlediska rozvoje venkova také zejména [Majerová 2005, 2008].

ných aspektech perifernosti, které se v lokalitách mohou a nemusejí překrývat (aspekty fyzickogeografické, geometrické, ekonomické, sociálně-demografické, ekologické, kulturní, náboženské, politické). Perifernost, resp. exponovanost území související s jeho rozvojem, by pak byla nutně vícedimenzionálním pojmem a jednotlivé regiony, resp. lokality by mohly vykazovat různou míru perifernosti, resp. exponovanosti, v závislosti na konkrétním zaměření studie.

Na subregionální úrovni, která je pro zaměření této studie primární, analyzovali komplexním způsobem periferní území Česka Musil a Müller [Musil, Müller 2006]. Periferie vymezují pomocí charakteristik demografických, vzdělanostních, ekonomických a charakteristik bytového fondu. V jejich komplexním pohledu jsou periferie takovým územím, jehož obyvatelé jsou potenciálně ohroženi sociální exkluzí, neboť „nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují“ [op. cit.: 8]. Periferní území lokalizují převážně na hranicích administrativních jednotek, zejména krajů, ale také některých okresů. Musilova a Müllerova studie je ojedinelá svým specifickým pojetím perifernosti, které je teoreticky odvozeno od problematiky sociální exkluze. Implicitní analýzy komplexní rozvinutosti lokalit (v tomto případě venkovského území) jsou obsaženy rovněž v Perlínových [Perlín, Kuldová 2008; Perlín, Kučera, Kučerová 2010] typologiích venkovského prostoru.

Podnětné studie týkající se vývoje ve venkovském prostoru a faktorů, které na něj působí, obsahují rovněž slovenské výzkumy [Klamár 2000; 2005; Spišiak Klamár, Michaeli 2004] věnované z velké části případovým studiím rozvojových procesů v rámci periferních mikroregionů.

Do českého výzkumného prostředí se výrazněji nepromítlo alternativní pojetí lokálního rozvoje, vycházející z teorie rozvoje komunit [Wilkinson 1991; Flora, Flora, Fey 2004]. Lokální rozvoj v tomto pojetí spočívá v rozvoji lokální komunity, tedy ve „zvyšování kvality interakcí mezi lidmi obývajícími určitou lokalitu“ [Flora, Flora, Fey 2004: 327]. Teorie rozvoje komunit jsou zpravidla úzce spjaty s teorií sociálního kapitálu, nicméně do problematiky lokálního rozvoje zahrnují i další faktory. V české literatuře se tomuto konceptu teoreticky věnuje Hladík [2005], ovšem bez empirické aplikace. Přitom právě teorie rozvoje komunit nabízí možnost analýzy endogenních rozvojových potenciálů a jejich vlivu. Bude jí proto věnována hlubší pozornost dále v textu.

Ad 2. Problém vymezení a teoretického objasnění povahy endogenních rozvojových potenciálů

Endogenní rozvojové potenciály mohou mít velmi různorodou povahu a lze je různě klasifikovat. Binek et al. [2007] rozlišují ve venkovském prostoru lidský potenciál, ekologický, resp. krajinný potenciál, zemědělský potenciál, potenciál cestovního ruchu a ekonomický potenciál jakožto syntetický prvek ostatních potenciálů. Flora, Flora, Fey [2004] hovoří při analýze venkovských komunit o jejich kulturním kapitálu, sociálním kapitálu, lidském kapitálu, politickém kapitálu, přírodním kapitálu, finančním kapitálu a infrastrukturním kapitálu.

Podstatné je rozlišení mezi potenciály vyplývající z fyzickogeografického charakteru lokality (lokalizační předpoklady pro cestovní ruch, zemědělské zdroje), potenciály technického, resp. infrastrukturního charakteru (kvalita komunikací, infrastrukturní sítě, využitelné pozemky či budovy) a potenciály sociálního charakteru, mezi které by bylo možné řadit lidský kapitál, sociální kapitál či institucionální vlivy. Jednotlivé potenciály se v lokalitě přirozeně navzájem ovlivňují a podmiňují.

Česká sociologie a sociální geografie věnovaly výzkumnou pozornost různým lokálním charakteristikám, které lze považovat za rozvojové potenciály či zdroje, i když ne vždy explicitně jako rozvojovým potenciálům. V poslední době se značná pozornost věnuje zkoumání potenciálů sociálního charakteru, a to zejména analýzám sociálního a lidského kapitálu. Blažek, Netrdová [2009] např. vyslovují hypotézu budoucí rostoucí mikroregionální diferenciace lidského kapitálu. V současné době dosti hojné analýzy sociálního kapitálu jsou zatíženy vysokou nejednotností definic. Obecný předpoklad, že určité konstelace mezilidských vztahů, ochota ke spolupráci a důvěra mohou představovat pozitivní rozvojový faktor [Putnam 1993], se při bližším pohledu komplikuje. Je třeba se ptát, jaké typy sociálních vztahů a mezi jakými aktéry fungují jako rozvojový faktor, jaké naopak rozvoj mohou blokovat, jaké formy důvěry a vůči komu jsou pro rozvoj podstatné. Bližší přehled komplikované teoretické diskuse o roli sociálního kapitálu v regionálním rozvoji nabízí Stachová, Bernard, Čermák [2009] a Pileček [2010]. Stachová, Bernard, Čermák [2009] popisují dva základní kanály pozitivního vlivu sociálního kapitálu na regionální a lokální rozvoj. První z nich spočívá v pozitivním vlivu existence sociálních sítí mezi aktéry rozvoje, v jejichž rámci se snadno přenášejí informace, druhý ve zvýšené občanské participaci, sounáležitosti s lokalitou a identitě. Analýzy dokládající vliv sociálního kapitálu, resp. některých jeho složek na regionální či lokální rozvoj, případně na některou z jejich dimenzí [v zahraničí např. Knack, Keefer 1997; O'Brien, Raedeke, Hassinger 1998; Rice 2001; Coffé, Geys 2005], zatím v české odborné literatuře nejsou dostatečně zpracované a existující analýzy územního rozložení sociálního kapitálu jsou spojeny spíše se snahou o hledání vhodné konceptualizace a operacionalizace v českých podmínkách.²

Ad 3. Velikost regionů či lokalit, v nichž může být analyzován vliv endogenních rozvojových potenciálů

V analýze je třeba brát ohled na to, že v malých lokálních uskupeních budou mít rozvojové potenciály jinou povahu než ve velkých a rovněž místní rozvoj bude třeba vymezit jinak než v jednotkách vyššího řádu. Rozdíly jsou dány zejména odlišnostmi v převažujících funkcích jednotlivých územních jednotek a tím, jací rozvojoví aktéři jsou ve které lokalitě zastoupeni a jaké vlivy se zde projevují.

² Podnětná může být ovšem slovenská Slosiarikova [Slosiarik 2000] studie o občanském potenciálu malých obcí a jeho vlivu.

Statistické analýzy lokálního a regionálního rozvoje v České republice jsou zpravidla prováděny s daty pro kraje, okresy, správní obvody obcí s rozšířenou působností či obcí s pověřeným obecním úřadem. Ještě menší jednotky volí pro svou subregionální analýzu Musil a Müller [Musil, Müller 2006]. Analýzy provedené na menších územních jednotkách přesvědčivě dokladují, že volba okresního a krajského měřítka může zakrývat podstatné vnitroregionální rozdíly. Musil a Müller [op. cit.] ovšem za vhodnou jednotku analýzy nepovažují ani obce, protože vzhledem k tomu, že jsou velmi malé, výrazně v nich kolísají naměřené hodnoty. Zrovna tak Perlín a Kuldová [Perlín, Kuldová 2008] považují úroveň jednotlivých obcí za nepoužitelnou pro analýzu pomocí vícerozměrných statistických metod.

Na druhou stranu je třeba vidět, že právě obce jsou vybaveny orgány samosprávy, mají tedy vlastní institucionalizované procesy veřejné správy a kolektivního rozhodování a jsou navíc vybaveny finančními zdroji. Z tohoto hlediska se zdá být vhodné uvažovat o lokálním rozvoji na úrovni jednotlivých obcí. Pro analýzu na úrovni obcí hovoří i to, že obec, v níž bydlí, je pro významnou část obyvatel venkova hlavním prostorem jejich každodenních aktivit, a rozvoj jejich jednotlivých funkcí či změny socioekonomických či kulturních charakteristik obce tak mohou výrazně ovlivňovat jejich kvalitu života. Vázanost na prostředí malé obce je nejvyšší u těch skupin obyvatel, které nedisponují prostředky osobní dopravy, nicméně platí to jistě i pro všechny ostatní skupiny obyvatel.

Mediánová velikost obcí v České republice ovšem nedosahuje ani 400 obyvatel a Hampl a Müller [Hampl, Müller 1998] ukazují, že zohledníme-li kromě obytných funkcí rovněž funkce obslužné a pracovní, je rozdrobenost obcí ještě výrazně vyšší. Malé obce tedy plní převážně funkci obytnou, jejich ekonomická funkce je okrajová. Problematika lokálního rozvoje v těchto obcích se týká spíše rozvoje obytných funkcí (kvalita bytového fondu, kvalita životního prostředí), popř. základních služeb či základních rekreačních funkcí, a jen okrajově rozvoje ekonomického. Při hledání podstatných součástí lokálního rozvoje na úrovni obcí je tak možno spíše než ekonomický pohled na rozvoj využít jiné koncepty. Cook et al. [2009] definují pojem „community vitality“, zahrnující ekonomické podmínky obce, kvalitu bydlení v obci a celkovou atraktivitu obce pro její obyvatele. Pojem „community vitality“ tak jednak zdůrazňuje obytné funkce lokality, jednak zahrnuje i subjektivní hodnocení charakteristik obce. Ještě dále v tomto ohledu jdou přístupy, které namísto více či méně objektivně měřitelného rozvoje v obcích zkoumají jako základní aspekt situace v obcích kvalitu života jejich obyvatel [Wisner 1999; Árnason, Lee, Shucksmith 2004; Athiyaman, Walzer 2008], nebo spokojenost obyvatel s obcí – „community satisfaction“ [Filkins, Allen, Cordes 2000]. Důraz je zde kladen na co nejvšestrannější pojetí různých aspektů života v obci včetně kvality mezilidských vztahů a rovněž na významné zapojení subjektivních indikátorů.

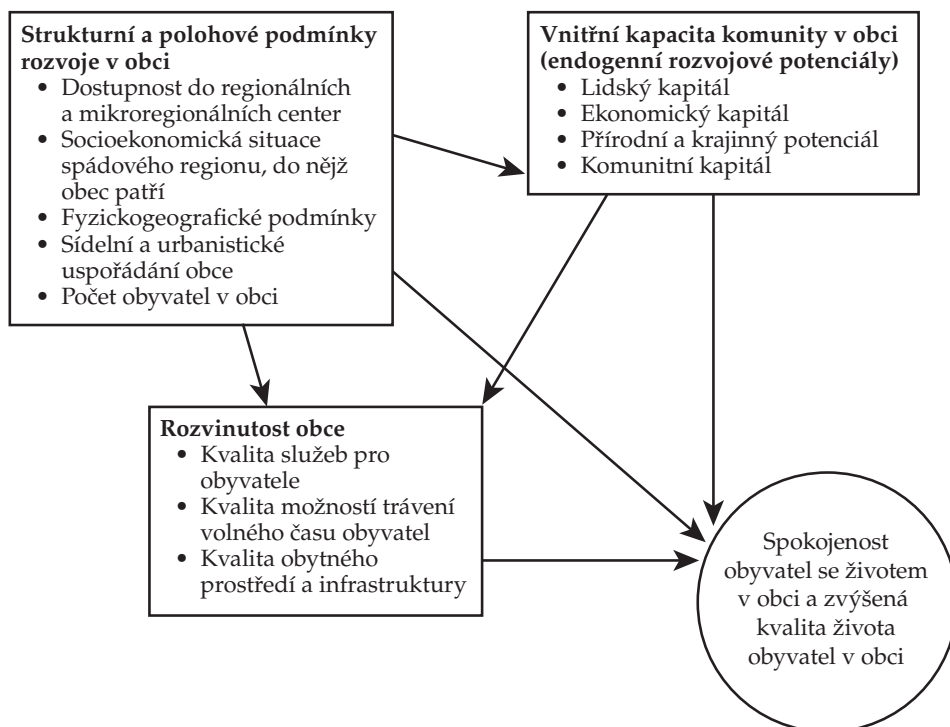
Lokální rozvoj a teorie rozvoje komunit

Jednou z rozvojových perspektiv, kterým zatím české sociální vědy nevěnovaly velkou pozornost, je perspektiva zdůrazňující, že obyvatelé určité lokality tvoří komunitu, která je schopna kolektivně usilovat o dosažení sdílených cílů. Pojem komunita nabývá v sociálních vědách různorodých významů. Moravanská [2009] referuje o desítkách definic pojmu komunita, nicméně vyzdvihuje zejména tři následující složky pojmu: společné území, interpersonální vztahy, sociální interakce. Definice komunity na teritoriální bázi, tedy jakožto obyvatel společného území, a definice komunity jako interakčního pole [Kaufman 1959] však můžeme vnímat jako do jisté míry konkurenční. Předpoklad, že interakční pole se překrývají s konkrétními lokalitami, totiž v moderní společnosti v mnoha případech neplatí.

Wilkinson [1991] nicméně připomíná, že i přes značnou míru horizontální mobility a existenci kontaktů mezi lidmi z různých lokalit stále platí, že většina lidí tráví většinu svého života v lokalitě, kde bydlí, a přirozeně zde vstupuje do interakcí s ostatními. Sdílená lokalita tedy nabízí důležitou podmínku pro rozvoj komunity. Teprve analýza lokálních interakcí ovšem dokáže určit, do jaké míry je v lokalitě komunita rozvinutá a jak se zde projevuje. Wilkinson předpokládá, že uvnitř komunity existuje celá řada interakčních polí, přičemž komunita je tvořena jejich souhrou. Mezi nimi zdůrazňuje Wilkinson specifický význam komunitního interakčního pole, které se od ostatních odlišuje tím, že jeho aktéři zastávají obecnější skupinové zájmy celé komunity a snaží se propojit ostatní interakční pole do jednotného celku. Rozvoj komunity pak Wilkinson vysvětluje v podstatě jako rozvoj komunitního interakčního pole, jehož aktéři jsou schopni aktivizovat i aktéry ostatních interakčních polí pro mobilizaci zdrojů a dosažení společných zájmů. Kolektivní jednání za účelem dosažení společných cílů – „community agency“ [Brennan et al. 2009] – se v podstatě stává cílem rozvoje komunity. Toto pojetí lokálního rozvoje tedy předpokládá pozitivní odpověď na Tillyho [Tilly 1973] otázku „Do communities act?“ a analyzuje kolektivní jednání na bázi komunit, resp. na teritoriální bázi.

Důraz na kolektivní jednání a schopnost mobilizace zdrojů je v rozvoji komunit centrální. Důležitou roli hraje nicméně i klasifikace zdrojů, které může komunita pro svůj rozvoj využívat. Bližší analýzu těchto zdrojů nabízí Beckley et al. [2008] a Flora, Flora, Fey [2004]. Beckley et al. [2008] se snaží utřídit a dále rozvinout koncepce, které používají pojem „community capacity“ pro označení vnitřních rozvojových zdrojů komunit. Kapacitu komunit definují jako: „kolektivní schopnost skupiny (komunity) kombinovat různé formy kapitálů v rámci institucionálních a vztahových kontextů pro dosažení žádoucích výsledků.“ [Beckley et al. 2008: 60] Kapacita tedy zahrnuje jednak podmínky pro kolektivní jednání, jednak existující vnitřní zdroje, ať už hmotné (ekonomický kapitál, přírodní kapitál), nebo nehmotné (lidský kapitál, sociální kapitál). Flora, Flora, Fey [2004] ke kapitálům, o nichž hovoří Beckley et al., řadí ještě kulturní kapitál spočívající zejména v hodnotových postojích, politický kapitál (schopnost ovlivnit distribuci zdrojů uvnitř sociální jednotky) a infrastrukturní kapitál.

Schéma 1. Teoretický model rozvoje malých obcí z pohledu teorie rozvoje komunit

Vnitřní kapacita komunity zahrnuje i faktory, které lze označit jako institucionální, především způsob fungování lokální samosprávy a její vztahy k dalším aktérům rozvoje. Právě instituce lokální samosprávy se může stát hlavním aktérem hledání vnitřních zdrojů a jejich mobilizace.

Nelze přehlédnout, že tyto koncepce se nezabývají konkrétními rozvojovými cíli. Rozvoj komunit je zde spíše rozvojem vnitřních podmínek žádoucího vývoje, který může mít různou podobu a směr. Obecně lze říci, že rozvoj komunit je zaměřen na zachování či zvyšování kvality života jejích členů. Tím se dostává do blízkosti koncepcí „community vitality“ popsaných v předchozím oddíle. Navíc ovšem rozvoj komunit představuje cíl sám o sobě, protože samotná existence vztahů v komunitě a rozvoj důvěry mezi členy komunity má vést ke zvýšení celkové spokojenosti s životem v obci [Filkins 2000].

Na situaci v komunitách ovšem působí i vnější vlivy. Uvažujeme-li o komunitách na lokální bázi, jedná se zejména o polohové faktory (situace v regionu, dostupnost do center, fyzickogeografické podmínky), které mají z pohledu

komunity charakter vnějších, strukturních rozvojových podmínek. K významným vnějším rozvojovým vlivům patří rovněž legislativní faktory a obecně institucionální faktory (zejména regionální politika, způsob a výše financování obecních a regionálních rozpočtů, politická reprezentace zájmů lokalit a regionů na národní a evropské úrovni). S jistým zjednodušením však lze říci, že jednotlivé malé obce v České republice jsou vystaveny stejným vnějším legislativním a institucionálním podmínkám,³ a při empirické analýze faktorů ovlivňujících rozdíly v rozvinutosti jednotlivých malých obcí od nich tedy budeme odhlížet.

Východiska úvah o rozvoji lokálních komunit lze znázornit v následujícím teoretickém modelu (schéma 1). Strukturní a polohové podmínky rozvoje jsou zde považovány za nezávislé faktory, které mohou působit na jednotlivé dimenze vnitřní kapacity komunity (endogenní rozvojové potenciály), ale také na jednotlivé dimenze rozvinutosti obce, vymezené komplexně s využitím konceptu „community vitality“. Ty jsou ovlivňovány i vnitřní kapacitou komunity. Výslednou závislou proměnnou je pak zvýšená kvalita života obyvatel a jejich spokojenost se životem v obci. V rámci vnitřní kapacity komunity hraje podstatnou roli komunitní kapitál, který definujeme jako schopnost kolektivního jednání, mobilizace zdrojů a dosahování společných cílů.

Je sporné, nakolik k polohovým a strukturním rozvojovým podmínkám patří počet obyvatel v obci, protože ten je v dlouhodobém pohledu ovlivnitelný aktivitami komunity, a mohl by tak patřit i k vnitřní kapacitě komunity. V krátkodobém pohledu jsou nicméně změny v počtu obyvatel spíše zanedbatelné, a řadíme je proto ke strukturním podmínkám.⁴

Při úvaze o využitelnosti modelu je třeba brát v úvahu časovou dynamiku jednotlivých konceptů. Dostupná statistická data ovšem umožňují ověřit model spíše staticky, zaměřit se tedy na souvislost mezi polohovými a strukturními faktory, dlouhodobou vnitřní kapacitou komunity a celkovou mírou její rozvinutosti. Analýzy zahrnující změny jednotlivých komponent modelu, tedy jejich dynamiku, lze provést pouze orientačně, protože pro některé koncepty nejsou k dispozici data v dostatečných časových řadách. Na tento problém bude dále poukázáno v diskusi k výsledkům.

³ Toto neplatí pro faktory spojené s činností regionálních samospráv a jejím vlivu na lokální rozvoj. Vzhledem k těžko představitelné operacionalizaci vlivu činnosti krajské samosprávy na rozvoj malých obcí však tuto problematiku do empirické analýzy nezařazujeme.

⁴ I ostatní strukturní parametry modelu jsou v zásadě v dlouhodobé perspektivě do jisté míry ovlivnitelné obcí samotnou, nicméně chápeme-li je průřezově nebo jen z hlediska krátkodobého vývoje, je třeba chápat je spíše jako vnější danost.

Ověřování modelu empirickou analýzou

Teoretický model byl ověřován na datech z malých (max. 2000 obyvatel) obcí ve venkovském prostoru v České republice.⁵ Jako venkovské obce byly zvoleny obce, z nichž méně než polovina obyvatel vyjíždí za prací či do škol do centra, které nabízí alespoň 5000 pracovních příležitostí. Z analýzy tak jsou vyloučeny obce příměstské. Vyloučení příměstských obcí bylo provedeno proto, že se v nich silně projevují suburbanizační vlivy, které výrazně mění rozvojové podmínky, a jejich situace proto není dobře porovnatelná s ostatními malými obcemi. Zvolené kritérium odpovídá dojíždčkovému přístupu ke klasifikaci venkova [Vobecká 2009], umožňuje odlišit městské, příměstské a venkovské obyvatelstvo.⁶ Data byla analyzována pomocí hierarchického lineárního modelování, které umožňuje porovnat vliv faktorů působících na různých úrovních (v našem případě jednotlivé obce a okresy), a je tedy vhodné pro analýzu dat v takových souborech, jejichž jednotky vytvářejí přirozené skupiny [Soukup 2006]. To je případ dat za jednotlivé obce, které jsou součástí systému regionů. Do modelu tak jako nezávislé faktory vstupují na základní úrovni vlivy lokální, na vyšší úrovni vlivy regionální.

Za pomoci kombinace dostupných statistických dat o obcích byly jednotlivé prvky modelu operacionalizovány. Je však zřejmé, že s pomocí dostupných dat lze jako indikátory jednotlivých složek vytvořit pouze proxy proměnné, některé ze složek modelu není možné s existujícími daty měřit vůbec.⁷

V následující části stručně představím a odůvodním výběr jednotlivých indikátorů. Vzhledem k tomu, že podstatná část dat pochází ze sčítání lidu (1991, 2001), byla i ostatní data pokud možno použita k těmto rokům, popř. k období devadesátých let.⁸

Indikátory strukturních a polohových podmínek rozvoje v obci

Dostupnost do regionálních a mikroregionálních center

Vzhledem k vysoké vyjíždce za prací, do škol a za službami lze předpokládat, že rozvojové možnosti malých obcí jsou výrazně ovlivněny jejich polohou vůči stře-

⁵ Bylo třeba omezit analýzu na obce, které jsou si velikostně podobné. Porovnání malých obcí a měst pomocí uvedeného statistického modelu by nebylo dobře možné vzhledem k odlišnosti rozvojové problematiky v sídlech s velmi odlišnou velikostí.

⁶ Dojíždčkový přístup k vymezení venkovského obyvatelstva je jen jednou z řady možností, jak vymezit venkovské obce, a jako takový je nutně diskutabilní. Zde byl zvolen kvůli tomu, že umožňuje pomocí jednoduchého kritéria klasifikaci obcí do venkovských a příměstských lokalit. Klasifikace je formálně jednoznačná, byť věcně v řadě případů diskutabilní.

⁷ Při vytváření indikátorů byly využity datové zdroje uvedené na konci článku.

⁸ To nutně vede k jisté zastaralosti analyzovaných údajů a situace od té doby mohla doznat určitých změn. Aktuálnější data ze sčítání lidu ovšem nejsou zatím dostupná.

diskům. Pro měření dostupnosti byly použity tři indikátory – časová dostupnost individuální automobilovou dopravou z obce do nejbližšího krajského města, průměrná časová dostupnost do nejbližších tří měst, která nabízejí alespoň 3000 pracovních příležitostí, časová dostupnost do nejbližší obce s pověřeným obecním úřadem. Zatímco první indikátor se vztahuje k poloze obce na regionální úrovni, druhý a třetí indikátor jsou zaměřeny spíše na mikroregionální úroveň. Druhý indikátor je vztažen k dostupnosti středisek nabízejících pracovní příležitosti, třetí indikátor k dostupnosti nejmenších mikroregionálních správních středisek. Pro výpočet časové dostupnosti byl využit Hudečkův model [Hudeček 2008]. Předpokládám, že lepší dostupnost může pozitivně ovlivňovat některé dimenze rozvoje, ovšem na druhou stranu horší dostupnost může působit na obec jako integrační činitel. Celkové vlivy dostupnosti proto budou zřejmě smíšené.

Socioekonomická situace spádového regionu

Pro indikování socioekonomické situace regionu byly využity dva údaje vztahující se k okresům, do nichž obec patří: ukazatel strukturálního postižení regionu a ukazatel hospodářské slabosti regionu.⁹

Fyzickogeografické podmínky

Byl stanoven pouze jeden dichotomický indikátor, a to jestli obec leží v horské poloze, nebo nikoliv. Údaje byly převzaty z *Atlasu cestovního ruchu* [Vystoupil et al. 2006]. Horská poloha může mít na rozvojové možnosti obcí rozporuplný vliv, neboť zpravidla znamená zhoršení dostupnosti lokality, snížení její atraktivity pro řadu ekonomických činností a ztížení podmínek pro budování infrastruktury. Na druhou stranu může zvyšovat turistickou atraktivitu obce.

Sídelní a urbanistické uspořádání obce

Obce v České republice nekorespondují přesně s jednotlivými sídly. Řada obcí je tvořena několika sídly, která jsou od sebe navzájem prostorově oddělena. Jednotlivá sídla mají zpravidla statut částí obce. Předpokládám, že sídelní rozdrobenost obce může snižovat její rozvojové předpoklady. Jako indikátor rozdrobenosti obce byl stanoven podíl obyvatel obce žijících v největší části obce.

⁹ Oba ukazatele jsou převzaty z vládní Strategie regionálního rozvoje z roku 2000. Oba ukazatele jsou souhrnné indexy, ukazatel strukturálního postižení regionu je založen na míře zaměstnanosti v průmyslu a jejím vývoji, mírách nezaměstnanosti, dlouhodobé nezaměstnanosti a tlaku na pracovní místa a míře podnikatelské aktivity. Ukazatel hospodářské slabosti regionu je založen na míře nezaměstnanosti, daňových příjmech na obyvatele, výši průměrné mzdy, podílu a vývoji zaměstnanosti v zemědělství a hustotě obyvatelstva. Oba ukazatele jsou měřeny za jednotlivé okresy [MMR 2000].

Počet obyvatel obce

Počet obyvatel patří k zásadním indikátorům rozvojových faktorů. Vzhledem k jeho silnému a komplikovanému vlivu na rozvojové možnosti obcí bylo třeba naložit s ním při tvorbě modelu specificky (viz níže).

Poslední zkoumanou strukturní podmínkou je období vzniku samostatné obce. Na začátku 90. let, především mezi lety 1990–1994, došlo k výrazné fragmentaci obecní struktury se vznikem více než 2000 nových obcí. Motivem oddělení obcí často byla nespokojenost s distribucí finančních prostředků a rozvojových impulzů v rámci větší obce. Předpokládám proto, že celková rozvinutost nově vzniklých obcí bude o něco nižší, ovšem jejich rozvojová dynamika může být vyšší. Indikátor období vzniku má tři kategorie – vznik v letech 1990–1994, beze změn v 90. letech, ztráta části území v letech 1990–1994.

Indikátory vnitřní kapacity komunity v obci

Lidský kapitál

Hlavními indikátory míry lidského kapitálu v obcích je podíl obyvatel s ukončeným vysokoškolským vzděláním, podíl obyvatel se základním vzděláním a podíl domácností s připojením na internet. K nim byly ještě přiřazeny indikátory týkající se demografické situace v obci – index stárí¹⁰ a relativní přírůstek, resp. úbytek obyvatel přirozenou měnou v devadesátých letech. Oba demografické indikátory vyjadřují schopnost komunity k vlastní reprodukci.

Ekonomický kapitál

Hledání indikátorů míry ekonomického kapitálu, kterým obyvatelé a významní aktéři v komunitě disponují, je velmi obtížné. Pro analýzu byly použity následující indikátory: průměrná míra nezaměstnanosti v letech 1998–2003,¹¹ počet pracovních míst v obci na 100 ekonomicky aktivních obyvatel, část rozpočtu obce tvořená výnosy z daní samostatných fyzických osob na hlavu.¹²

¹⁰ Počet obyvatel starších 65 let na 100 obyvatel mladších 15 let.

¹¹ Průměrná míra byla použita pro odstranění výrazných odchylek, které v malých jednotkách, jako jsou obce, mohou snadno v jednom roce vznikat. Hodnoty byly měřeny vždy k prosinci daného roku.

¹² Tato část rozpočtu částečně odráží zisky podnikatelů v obci, protože se z velké části vypočítává z daňových výnosů utvořených na území obce. Odlehle hodnoty nad 5000 Kč na hlavu byly redukovány na tuto hodnotu.

Komunitní kapitál

Jako proxy proměnné byly využity následující údaje: Počet občanských sdružení či neziskových organizací v obci, resp. počet jejich organizačních jednotek,¹³ průměrná volební účast v komunálních volbách v letech 1994, 1998 a 2002 a průměrný počet kandidátů na jedno zastupitelské místo v těchto volbách. Volební účast má zřejmě jen omezenou výpovědní schopnost, protože je výrazně a především nejednoznačně ovlivněna celkovým politickým klimatem v obci (např. politické konflikty v obci ji mohou zvyšovat i snižovat), nicméně pro nedostatek vhodnějších dat byla přesto využita. Dále byly využity indikátory týkající se fungování samosprávy jakožto hlavní instituce pro nalézání a realizaci sdílených zájmů komunity – průměrný podíl vysokoškoláků v zastupitelstvech mezi lety 1994 a 2002, stabilita zastupitelstev mezi lety 1994–2002,¹⁴ množství získaných investičních dotací v letech 1999–2003.¹⁵ Specifické indikátory tvoří rovněž podíl rodáků v obci (pravděpodobnost vyšší identifikace s obcí) a podíl osob vyjíždějících za prací mimo obec (pravděpodobnost nižší identifikace s obcí). Je zřejmé, že uvedené indikátory jsou jen velmi přibližné a zachycují koncept rozvoje komunity nepřesně. Při široce založené statistické analýze však validnější data nejsou dostupná.

Přírodní a krajinný potenciál nebyl do modelu zařazen, protože jeho operacionalizace se ukázala být těžko proveditelná.

Indikátory rozvinutosti

Kvalita služeb pro obyvatele a kvalita možností trávení volného času obyvatel

Jako indikátor služeb byl zvolen souhrnný index existence základních služeb v obci (mateřská a základní škola, tělocvična, hřiště, prodejna potravin, kulturní zařízení).¹⁶

¹³ Informace byly převzaty z Registru ekonomických subjektů (RES) k roku 2001. (RES) umožňuje započítat i organizační jednotky sdružení, což se týká např. naprosté většiny skupin dobrovolných hasičů. Bez údajů o organizačních jednotkách by indikátor nebyl dobře použitelný.

¹⁴ Stabilita se měřila jako podíl zastupitelů, kteří byli zastupiteli i v předchozím volebním období. Hodnota byla průměrována za volby v roce 1998 a 2002. Předpokládám, že stabilnější zastupitelstva jsou schopna lépe reagovat na potřeby obce. Podobnou hypotézu pro personální stabilitu na pozici starosty vyslovil Perlín [2000].

¹⁵ Starší data jsou bohužel nedostupná. Množství investičních dotací volíme raději než údaj o celkových dotacích, protože velké množství neinvestičních dotací je v podstatě nárokových.

¹⁶ Index byl tvořen sumačně, následujícím způsobem: mateřská škola: 2 body; základní škola neúplná: 1 bod, úplná: 2 body; ordinace lékaře pro dospělé: 1 bod, pro děti: 1 bod; prodejna potravin, tělocvična, kulturní zařízení, hřiště: vždy za 1 výskyt 1 bod, za 2 a více výskytů 2 body. Maximální počet bodů tedy je 14.

Kvalita obytného prostředí a infrastruktury

Podíl domů napojených na rozvod plynu, veřejného vodovodu, kanalizace (součet jednotlivých podílů); podíl domů postavených v letech 1981–2001; průměrný podíl investičních výdajů v celkových výdajích obce v letech 1999–2003 (tento indikátor je opět jen velmi přibližný).

Celková atraktivita obce

Indikována migrační atraktivitou měřenou jako relativní přírůstek, resp. úbytek obyvatel migrační měnou v devadesátých letech.¹⁷

Indikátory ekonomického rozvoje obce do této části modelu nejsou zařazeny, neboť ekonomický život je zde pojímán jako jedna ze součástí vnitřní kapacity komunity.

Rovněž nejsou k dispozici spolehlivé indikátory spokojenosti se životem v obci a celkové kvality života obyvatel. Tato část modelu tedy nemůže být do výpočtu zařazena. Je nicméně možné provést analýzu vlivu polohových a strukturních faktorů na vnitřní kapacitu komunity a analýzu společného vlivu strukturních a polohových faktorů a vnitřní kapacity na rozvinutost obce.

Metodologická poznámka

Při využití obcí jako jednotek analýzy vzniká několik problémů. Jednotlivé indikátory vykazují velký rozptyl, protože obce mají jen malý počet obyvatel, a i malé změny tak mohou způsobit velké výkyvy. Problém to způsobuje zejména u indikátorů, které se v čase výrazněji mění (nezaměstnanost, volební participace, daňové výnosy, relativní populační nárůst či úbytek). U těchto indikátorů proto byly použity průměrné míry za několik po sobě jdoucích let, aby byly případné extrémní hodnoty odstraněny. Dále byly z dat odstraněny extrémní hodnoty.

Dalším metodologickým problémem je silná a zpravidla nelineární závislost jednotlivých indikátorů na velikosti obce. I když do analýzy vstupují jen obce malé (do 2000 obyvatel), je závislost jednotlivých proměnných na populační velikosti často silná. Zařazení velikosti obce do výsledného hierarchického lineárního modelu by ovšem vzhledem k nelineárnímu charakteru těchto závislostí přineslo komplikace. Proto byl zvolen alternativní postup. Jednotlivé indikátory vnitřní kapacity komunity a indikátory rozvinutosti byly nejprve statisticky očištěny od vlivu velikosti obce pomocí nelineární regrese. Do výsledného modelu tak vstupují teprve reziduální hodnoty, které na velikosti obce nejsou závislé. Jejich

¹⁷ Jedná se o indikátor migrační atraktivity, který pokládám za podstatný vzhledem k dominantní obytné funkci ve většině venkovských obcí.

výpovědní schopnost tímto postupem není omezena. Indikují, nakolik se obec v dané vlastnosti liší od ostatních obcí stejné velikosti. Při interpretaci výsledků je ovšem třeba k tomuto kroku přihlížet.¹⁸ Některé indikátory (počet občanských sdružení, index stárí, počet kandidátů na jednoho zastupitele, daňové výnosy, přirozená a migrační měna, podíl nových domů) navíc vykazovaly v závislosti na velikosti obce značnou heteroskedasticitu.¹⁹ Rozptyl u nejmenších obcí byl zpravidla výrazně vyšší než u velkých. Před jejich využitím ve finálním modelu proto byl jejich rozptyl homogenizován. Jednotlivé proměnné byly nakonec pro využití v hierarchickém modelu standardizovány, aby bylo možno lépe porovnat sílu jejich vlivu. Výsledná analýza je provedena pomocí hierarchického lineárního modelování. Hierarchické modely jsou zobecněním klasické lineární regrese, použitelné v případech, kdy jednotlivá pozorování nejsou navzájem nezávislá. To platí i v případě většiny geografických analýz. V případě našich dat nelze považovat situaci v obcích ležících v jednom regionu za nezávislou. Tyto obce mají zpravidla mnoho společného, jsou ovlivňovány společnými regionálními faktory, a můžeme proto hovořit o prostorové autokorelaci zkoumaných jevů. Zde se nabízí využití hierarchického modelu se dvěma úrovněmi. Na první úrovni vstupují do analýzy jako nezávislé proměnné faktory působící na lokální úrovni, na druhé úrovni faktory působící na rovině regionální, v našem případě okresní. Hierarchický model tak umožní v první řadě měřit, do jaké míry se průměrné hodnoty závislé proměnné liší v meziokresním porovnání, resp. umožní rozložit rozptyl závislých proměnných na složku vnitroskupinovou (uvnitř okresů) a meziskupinovou (mezi okresy), podobně jako v analýze rozptylu či při výpočtu Theilova indexu.²⁰ Poté je s jeho pomocí možné analyzovat sílu vlivu nezávislých proměnných působících na základní úrovni (proměnné popisující charakteristiky obcí) a sílu vlivu proměnných na druhé úrovni (proměnné popisující charakteristiky okresů) a dále zjišťovat, jak dobře vysvětlují nezávislé proměnné vnitroskupinovou a meziskupinovou složku rozptylu.

¹⁸ Průměrná míra nezaměstnanosti a podíl rodáků jsou na velikosti obce nezávislé, volební účast ve volbách do místní samosprávy, podíl občanů se základním vzděláním, index stárí, personální stabilita zastupitelstva a podíl vyjíždějících za prací s rostoucí velikostí obce klesají, hodnoty ostatních indikátorů rostou.

¹⁹ Heteroskedasticita označuje nekonstantnost rozptylu proměnné. V našem případě je rozptyl indikátorů vyšší u menších obcí než u velkých. Výrazná heteroskedasticita narušuje předpoklady regrese pomocí nejmenších čtverců.

²⁰ Rozklad rozptylu na vnitrookresní a meziokresní složku umožňuje posoudit, do jaké míry se v rozložení závislých proměnných projevují regionální (okresní) vzorce. Tam, kde je meziokresní složka rozptylu vysoká, jsou okresy vnitřně homogennější a mezi nimi samotnými je větší rozdíl, v opačném případě jsou okresy vnitřně značně heterogenní. Alternativní měrou shlukování obecních charakteristik by mohlo být Moranovo I kritérium, popř. analýza LISA [Spurná 2008].

Výsledky analýzy

Vzhledem k velkému množství proměnných, které indikují vnitřní kapacitu komunity, by jejich použití jednotlivě v modelu působilo velmi nepřehledně. Nejprve tedy bylo jejich množství redukováno pomocí faktorové analýzy s rotací Varimax. Původních 16 proměnných tak bylo zredukováno na 5 nezávislých dimenzí (tabulka 1). Celková míra vysvětleného rozptylu dosahuje cca 56 %.

Jednotlivé dimenze neodpovídají přesně rozdělení jednotlivých potenciálů na lidský, ekonomický kapitál a komunitní kapitál, dají se nicméně dobře interpretovat. První faktor shrnuje většinu položek, které se týkají lidského a ekonomického kapitálu, s výjimkou demografických proměnných a počtu pracovních míst. Druhý faktor je nejvíce syčen položkami množství pracovních míst, počet sdružení a negativně též podílem vyjíždějících do zaměstnání. Týká se tedy příležitostí k interakci v obci a intenzity veřejného dění v obci. Položka získaných investičních dotací nejsilněji sytí rovněž tento faktor, její vliv je však slabý. Třetí faktor se týká věkové struktury populace a schopnosti reprodukce. Čtvrtý faktor obsahuje položky spojené s lokální politickou angažovaností a překvapivě též podíl rodáků v obci. Poslední faktor je rovněž syčen položkami týkajícími se činnosti zastupitelstva, a to jeho stability, s níž souvisí počet kandidátů a rovněž podíl vysokoškoláků v zastupitelstvu. Položka „průměrný počet kandidátů na jedno zastupitelské místo“ sytí rovnoměrně čtvrtý i pátý faktor. To není až tak překvapivé, neboť se jedná na jedné straně o projev zvýšené politické participace, a na druhé straně o známku menší personální stability zastupitelstev. Interpretaci jednotlivých faktorů je věnován prostor v závěru článku. Získané faktorové skóry byly uloženy a využity v další analýze.²¹ Provedená analýza se svou povahou podobá faktorové analýze diferenciaci jednotlivých složek sociálního kapitálu, kterou provedli Pileček a Jančák [Pileček, Jančák 2010] na okresních datech, umožňuje nicméně podstatně detailnější přehled o distribuci jednotlivých potenciálů v území, neboť pracuje s daty za jednotlivé obce.

V prvním hierarchickém modelu byla analyzována závislost jednotlivých komponent vnitřní kapacity na polohových a strukturních vlivech. Tabulka 2 ukazuje vnitřní koeficienty korelace (ICC) pro jednotlivé komponenty, které určují, jak velký podíl celkového rozptylu jednotlivých komponent připadá na rozdíly mezi regiony (okresy). Důpočet do 100 % tvoří variabilita uvnitř okresů, tzv. reziduální rozptyl.

U první a čtvrté dimenze připadá více než čtvrtina rozptylu na rozdíly mezi okresy. I u ostatních faktorů je nicméně podíl rozptylu vysvětlitelný mezi-

²¹ Již tato faktorová analýza ukazuje výhody vzniklé tím, že pracujeme s daty očištěnými od vlivu velikosti obce. Vzhledem k tomu, že např. volební účast silně pozitivně koreluje s velikostí obce, zatímco počet kandidátů s velikostí koreluje negativně, je jejich korelační index rovněž záporný. Teprve při odečtení vlivu velikosti se ukazuje, že obě položky korelují pozitivně a také sytí pozitivně stejný faktor. Odpovídá to i teoretickému předpokladu, že v obcích, kde je větší výběr kandidátů, je rovněž volební účast vyšší.

Tabulka 1. Faktorová analýza vnitřní kapacity komunit, obce s max. 2000 obyvatel ve venkovském území Česka, období 1991–2003

	Komponent				
	Dimenze vzdělání a ekonomiky	Dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	Dimenze věku a reprodukce	Dimenze politické participace a sídelní stability	Dimenze nestability zastupitelstva
Podíl vysokoškoláků 2001	,727	,081	–,125	,045	,261
Podíl základního vzdělání 2001	–,724	,057	–,281	–,099	,001
Podíl domácností s internetem 2001	,658	,038	,019	–,039	,070
Průměrná nezaměstnanost za roky 1999–2003	–,632	,092	,197	–,220	,296
Výnos daní podnikatelů na obyvatele, 99–03	,461	,153	,014	–,096	–,053
Obsazená pracovní místa na 100 EA 2001	,179	,782	,063	–,185	–,104
Počet sdružení 2001	,032	,531	–,159	,082	–,055
Investiční dotace na osobu 99–03	,083	,269	–,043	,074	,081
Podíl vyjíždějících do zaměstnání mimo obec	,213	–,775	–,151	,245	–,061
Index stáří 2001	–,035	,018	–,893	,125	–,029
Přirozená měna 91–00	–,003	–,058	,868	,044	–,010
Průměrná volební účast 94–02	,103	,075	–,065	,881	,021
Podíl narozených v obci 2001	–,013	–,377	–,046	,657	–,202
Průměrný počet kandidátů na jednoho zastupitele 94–02	–,206	,356	,124	,468	,472
Podíl vysokoškoláků v zastupitelstvech 94–02	,406	–,019	–,061	,055	,564
Průměrná stabilita zastupitelstva 98, 02	,053	,022	–,025	,117	–,693

Zdroj: vlastní výpočty.

Poznámka: Analýza hlavních komponent, rotované řešení metodou Varimax. Šedě podbarveny jsou všechny korelace položek vyšší než 0,45.

Tabulka 2. Podíl rozptylu dimenzí vnitřní kapacity komunit malých obcí ve venkovském území Česka, připadající na rozdíly v průměrných hodnotách za okresy

Dimenze vnitřní kapacity	ICC
Dimenze vzdělání a ekonomiky	28,5 %
Dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	16,3 %
Dimenze věku a reprodukce	16,4 %
Dimenze politické participace a sídelní stability	28,4 %
Dimenze nestability zastupitelstva	12,0 %

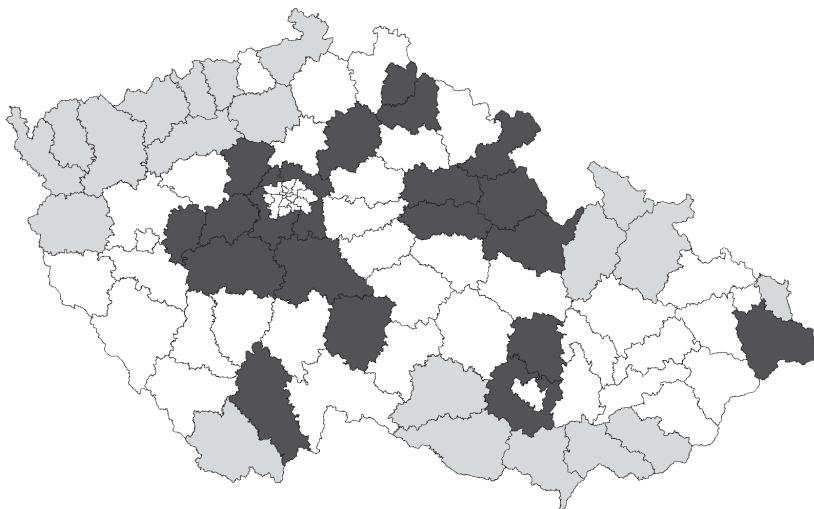
Zdroj: vlastní výpočty.

analytickým nástrojem. Mapa 1 a 2 znázorňují okresy s nejvyššími a nejnižšími hodnotami první a čtvrté dimenze.²² Je zřejmé, že tyto okresy utvářejí souvislé regiony. K tomuto zjištění se vrátíme v závěru článku.

Model vysvětluje jednotlivé dimenze vnitřní kapacity různě úspěšně, nicméně celkově jsou nalezené souvislosti slabé. Největší podíl rozptylu se daří vysvětlit u dimenze ekonomiky a vzdělání. Ve shodě s počátečními předpoklady souvisí tato dimenze s dostupností, a to jak na regionální, tak na mikroregionální úrovni. Dostupnost center pracovních příležitostí je nejvýznamnější. Roli hraje rovněž ekonomická situace okresu. Hůře jsou na tom zejména malé obce v okresech postižených strukturálními problémy průmyslu. Význam má rovněž územní celistvost obce. Rozdrobenější obce jsou na tom v této dimenzi o něco hůře. Zajímavé výsledky ukazuje rovněž druhá dimenze. Vliv dostupnosti do měst se zde chová opačně. Obce s horší dostupností vykazují v této dimenzi o něco vyšší hodnoty. Zároveň mají vyšší hodnoty ty obce, které v 90. letech ztratily díl území oddělením některých částí. Předpokládám, že zde se projevuje historický vliv centralizace pracovních příležitostí i dalších veřejných aktivit do větších (střediskových) obcí v sedmdesátých a osmdesátých letech, jehož dozvuky byly patrné ještě v roce 2001. Ostatní dimenze jsou pomocí modelu vysvětleny jen slabě. Lze shrnout, že měřené polohové a strukturální faktory ovlivňují vnitřní kapacitu komunit v malých obcích jen velmi slabě a navíc různorodě.

²² Průměrné hodnoty za okresy jsou vypočteny pouze s využitím dat z malých obcí zařazených do analýzy. Nejedná se tedy o celkovou míru vnitřní kapacity okresu, ale o vnitřní kapacitu jeho malých venkovských obcí. Okresy, v nichž žádná obec, kterou v této studii definujeme jako malou obec ve venkovském prostoru, neleží, jsou ponechány bílé, stejně jako okresy s průměrnými hodnotami vnitřní kapacity venkovských obcí. Okresy bez malých venkovských obcí přirozeně ani nevstupují do hierarchického modelování. Okresy, v nichž je takových obcí jen velmi malý počet, naopak do analýzy vstupují standardně, což je možné díky tomu, že pracujeme s úplným výběrem obcí. Stejný postup platí i pro mapu 3.

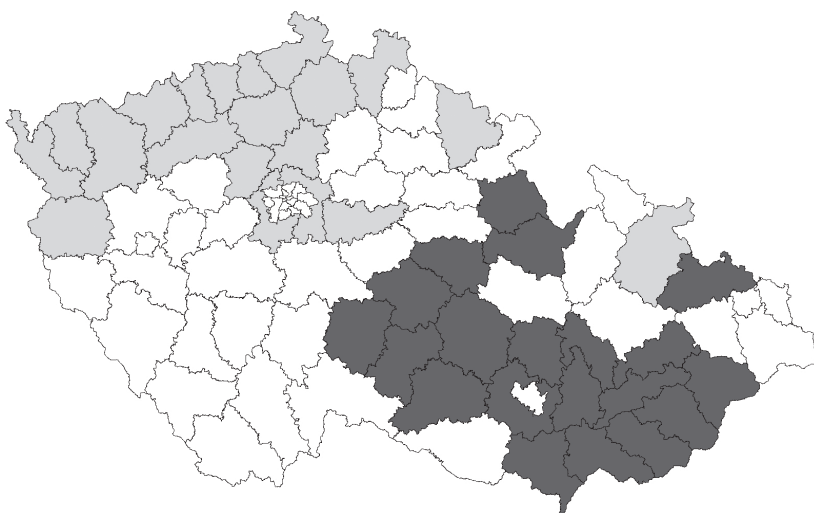
Mapa 1. Dimenze vzdělání a ekonomiky v malých obcích ve venkovském území Česka – průměrné hodnoty za okresy, období 1991–2003

Zdroj: vlastní výpočty.

Poznámka: Tmavě šedá barva značí 20 okresů s nejvyššími hodnotami, světle šedá 20 okresů s nejnižšími hodnotami.

Mapa 2. Dimenze politické participace a sídelní stability v malých obcích ve venkovském území Česka – průměrné hodnoty za okresy, období 1991–2003

Zdroj: vlastní výpočty.

Poznámka: Tmavě šedá barva značí 20 okresů s nejvyššími hodnotami, světle šedá 20 okresů s nejnižšími hodnotami.

Tabulka 3. Vliv polohových a strukturálních faktorů na jednotlivé dimenze vnitřní kapacity v malých obcích ve venkovském území Česka, období 1991–2003

Parametr		Dimenze vzdělání a ekonomiky	Dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	Dimenze věku a reprodukce	Dimenze politické participace a sídelní stability	Dimenze nestability zastupitelstva
1. úroveň	Intercept	-0,04	0,04	0,04	-0,12	0,05
	(samostatnost = beze změny)	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>
	(samostatnost = vznik v 90. letech)	0,00	-0,02	0,05	-0,07	0,07
	(samostatnost = ztráta v 90. letech)	0,03	0,10	0,02	-0,04	0,00
	Nedostupnost krajské město, 2001	-0,11	0,09	0,03	0,04	0,00
	Nedostupnost center prac. příl., 2001	-0,24	0,09	-0,03	-0,03	0,03
	Nedostupnost OPÚ, 2001	0,00	0,04	-0,05	0,05	0,00
	Hory	0,05	0,11	0,07	-0,01	0,05
	Podíl obyvatel v největší části, 2001	0,11	-0,09	0,16	0,01	0,06
2. úroveň	Hospodářsky slabý region, 2000	-0,16	0,06	0,07	0,05	0,04
	Region s ekonomickou restrukturalizací, 2000	-0,24	0,03	0,12	-0,09	0,22
vysvětlený rozptyl	Podíl vysvětleného reziduálního rozptylu (uvnitř okresů)	10,28 %	6,36 %	3,81 %	0,51 %	0,58 %
	Podíl vysvětleného rozptylu mezi okresy	50,73 %	45,73 %	21,86 %	1,07 %	58,58 %

Zdroj: vlastní výpočty.

Tabulka 3 ukazuje výsledky hierarchických modelů jednotlivých dimenzí.²³

²³ V tabulce nejsou použity údaje o signifikanci jednotlivých regresních koeficientů. Tyto údaje jsou totiž smysluplně interpretovatelné jen při práci s výběrovým souborem. Pracujeme-li však se základním souborem všech jednotek, hodnoty signifikance jsou bezpředmětné. U jednotlivých koeficientů je třeba interpretovat jen jejich sílu. Pro přehlednost tučně vyznačujeme koeficienty o síle alespoň 0,1.

Tabulka 4. Podíl rozptylu dimenzí rozvinutosti malých obcí ve venkovském území Česka, připadající na rozdíly v průměrných hodnotách za okresy

Dimenze rozvinutosti	ICC
Vybavenost základními službami, 1998, 2001	9,5 %
Plyn, vodovod, kanalizace, 2001	36,6 %
Podíl domů postavených v posledních 20 letech, 2001	9,6 %
Podíl investičních výdajů 1999–2003	6,8 %
Migrační měna 1991–2000	5,4 %

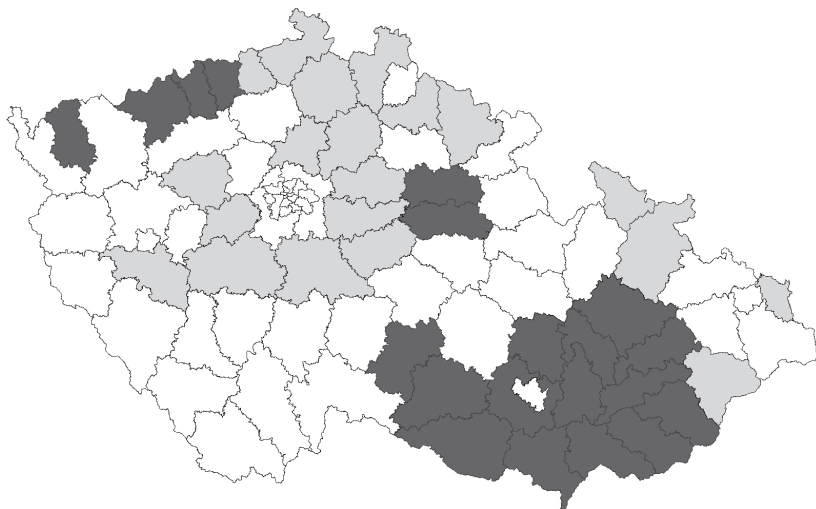
Zdroj: vlastní výpočty.

V další fázi analýzy byly vytvořeny modely společného vlivu polohových a strukturních faktorů a vnitřní kapacity komunity na jednotlivé znaky rozvinutosti obce. Tabulka 4 ukazuje vnitrotřídní koeficienty korelace pro jednotlivé proměnné.

Koeficienty jsou podstatně nižší než v případě dimenzí vnitřní kapacity. Naznačuje to, že indikátory rozvinutosti vykazují mnohem slabší regionální diferenciaci, chápeme-li jako region okres. Poměrně silnou regionální diferenciaci ovšem vykazuje vybavenost obcí základní infrastrukturou (vodovod, plyn, kanalizace). Naznačuje to, že rozdíly v rozvinutosti malých venkovských obcí jsou způsobovány primárně mikroregionálními a lokálními faktory, regionální vlivy jsou spíše sekundární. Dosti nízké koeficienty ICC u většiny dimenzí ukazují ošidnost spoléhání na agregovaná okresní data při analýze situace v malých obcích či obecně při analýze periferních území [např. Marada 2001]. Naměřené meziokresní rozdíly mohou zakrývat výrazně větší vnitrookresní diferenciaci. Okresy s nejvyššími a nejnižšími hodnotami infrastruktury ukazuje mapa 3. Výsledky hierarchického modelování nalezneme v tabulce 5.

Modely vlivu jednotlivých faktorů na různé indikátory rozvinutosti obce jsou schopny vysvětlit opět jen malou část rozptylu, a to jak reziduálního rozptylu uvnitř okresů, tak rozptylu mezi okresy. Jednotlivé indikátory jsou tedy z největší části vystaveny působení jiných vlivů, které nejsme se současnými daty schopni zachytit. Nicméně i přesto modely obsahují důležité informace. Faktory dostupnosti vykazují ve všech modelech jen velmi slabý vliv. Znamená to, že míra rozvinutosti obcí z hlediska použitých indikátorů není výrazně ovlivněna periferností polohy jednotlivých obcí. Pouze v případě služeb platí, že obce vzdálenější od nejmenších mikroregionálních správních center (OPÚ) jsou vybaveny o něco lépe, a pro základní infrastrukturu platí, že obce vzdálenější od krajských center jsou vybaveny hůře. Toto zjištění vnáší nové světlo do úvahy o vlivu geografické polohy na situaci ve venkovských obcích [Perlín, Kučerová, Kučera 2010]. Zdá se zřejmé, že výrazně vyšší vliv vykazuje poloha regionu v rámci České

Mapa 3. Distribuce rozvinutosti infrastruktury v malých obcích ve venkovském území Česka – průměrné hodnoty za okresy, období 1991–2003

Zdroj: vlastní výpočty.

Poznámka: Tmavě šedá barva značí 20 okresů s nejvyššími hodnotami, světle šedá 20 okresů s nejnižšími hodnotami.

republiky než dostupnost obce do středisek uvnitř konkrétního regionu.²⁴ V relativně hustě osídleném území ČR s hustou sítí malých měst se toto zjištění zdá být pochopitelné.

Určitý vliv prokazuje způsob vzniku obce. Potvrzuje se hypotéza, že obce oddělené v 90. letech jsou hůře vybaveny službami, naopak obce, od nichž se části oddělovaly, jsou vybaveny nadprůměrně. Podobně počet nových domů v oddělených obcích je menší. Na druhou stranu tyto obce byly v 90. letech nadprůměrně migračně atraktivní. Fragmentace obecní struktury patřila v 90. letech k nejvýraznějším institucionálním změnám ve venkovském prostoru [Vajdová, Čermák, Illner 2006]. Výsledky analýzy naznačují, že původně nestejně (samosprávné a nesamosprávné) postavení jednotlivých sídel mohlo mít jistý, i když nevelký vliv na jejich celkový rozvoj. Objevuje se tak nový argument do diskuse o vhodnosti případného slučování obcí. Jisté znevýhodnění původně nesamostatných obcí může přispívat k odporu proti případným slučovacíím snahám.

Zřejmý je vliv celistvosti území obce na vybavenost infrastrukturou. Lze to snadno vysvětlit rostoucími náklady na vybavení infrastrukturou v obcích s rozdrobenými sídly.

²⁴ Toto tvrzení ovšem neplatí nutně, zahrneme-li do analýzy i příměstské obce.

Tabulka 5. Vliv polohových a strukturních faktorů a vnitřní kapacity na rozvinutost malých obcí ve venkovském prostoru Česka, období 1991–2003

Parametr		Výbavenost službami, 1998, 2001	Plyn, vodovod, kanalizace, 2001	Domy za 20 let, 2001	Investiční výdaje, 1998–2003	Migrační změna 1991–2000
1. úroveň	Intercept	–0,04	–0,01	0,02	–0,04	0,05
	(samostatnost = beze změny)	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>	<i>dummy</i>
	(samostatnost = vznik v 90. letech)	–0,10	0,00	–0,16	0,00	0,14
	(samostatnost = ztráta v 90. letech)	0,11	0,00	0,00	–0,04	–0,04
	Nedostupnost krajské město, 2001	0,04	–0,14	–0,02	–0,04	–0,02
	Nedostup. center prac. příl., 2001	0,04	–0,01	–0,05	–0,04	–0,07
	Nedostupnost OPÚ, 2001	0,10	–0,02	–0,07	–0,03	0,00
	Hory	–0,04	–0,01	0,05	0,03	0,06
	Podíl obyvatel v největší části, 2001	0,08	0,16	–0,02	0,03	0,03
	Dimenze vzdělání a ekonomiky	0,03	0,16	0,28	0,12	0,08
	Dimenze intenzity interakcí a veřejného dění	0,20	0,05	–0,04	0,10	0,06
	Dimenze mládí a reprodukce	0,02	0,03	0,19	–0,06	–0,27
	Dimenze politické participace a sídelní stability	0,07	0,02	0,06	0,05	–0,01
	Dimenze nestability zastupitelstva	0,03	–0,06	0,01	–0,01	0,03
	Hospodářsky slabý region, 2000	0,03	0,11	0,07	0,03	–0,08
2. úroveň	Region s ekonomickou restrukturalizací, 2000	–0,07	0,10	0,02	–0,05	0,11
	Podíl vysvětleného reziduálního rozptylu	10,0 %	11,3 %	15,0 %	3,4 %	10,0 %
vysvětlený rozptyl	Podíl vysvětleného rozptylu mezi okresy	11,8 %	11,9 %	36,9 %	4,3 %	–3,1 %

Zdroj: vlastní výpočty.

Dimenze vnitřní kapacity rovněž prokázaly svůj vliv. Nejsilněji působí dimenze vzdělání a ekonomiky. Obce se vzdělanějšími a lépe ekonomicky situovanými obyvateli mají lepší infrastrukturu, novější bytový fond a mohou větší část rozpočtu investovat. Nezdá se ovšem, že by v nich také bylo nutně poskytováno více služeb. Naopak větší množství služeb vykazují obce s intenzivnějším veřejným životem. Rovněž tyto obce mohou více investovat.²⁵ Faktor mládeže a schopnosti reprodukce celkem logicky působí pozitivně na počet nových domů, poněkud překvapivě má naopak negativní vliv na migrační atraktivitu obce. Větší migrační zisky tedy vykazují obce se staršími obyvateli. Je možné, že to souvisí s množstvím potenciálně volných domů či bytů a poptávkou po nich.²⁶ Ekonomická situace okresu nemá na indikátory rozvinutosti malých obcí zásadní vliv. Překvapivě lze ukázat, že obce v regionech s ekonomickými problémy mají rozvinutější základní infrastrukturu.

Vedle celkové míry rozvinutosti obce je také u některých indikátorů (množství služeb, infrastruktura) možno zaměřit pozornost na rozvojovou dynamiku v 90. letech. Výsledky takové analýzy je ovšem třeba brát opatrně. S existujícími datovými zdroji není totiž možné dobře indikovat vnitřní kapacitu komunit na počátku 90. let. Musíme se proto spokojit s údaji vztaženými k období kolem roku 2001. Výsledky takové analýzy naznačují jednak určité vyrovnávání ve vybavenosti obcí službami (v méně vybavených obcích přibývá více služeb), jednak středně silný vliv územní kompaktnosti obce a ekonomické kapacity obyvatel obce na rozvoj infrastruktury v 90. letech. Ostatní vlivy jsou velmi slabé.

Interpretace a diskuse výsledků

Výsledky provedených analýz nabízejí řadu poznatků. Ústředním cílem studie bylo zjistit, jestli je možné pomocí statistických dat identifikovat vnitřní rozvojové kapacity komunit tvořených obyvateli malých venkovských obcí a prokázat jejich vliv na rozvoj obce. Vliv endogenních faktorů na rozvoj obcí byl dosud v české (a slovenské) literatuře mnohokrát diskutován, řada autorů dokonce přistoupila k měření distribuce některých faktorů, zejména v současné době aktuálního sociálního kapitálu (viz úvod článku). Hypotéza o pozitivním vlivu však zůstává v těchto studiích netestovaným předpokladem. Přitom se jedná o klíčový poznatek. Nedokážeme-li doložit pozitivita spojená s vysokou mírou sociálního kapitálu a dalších „měkkých“ rozvojových faktorů, ztrácí jejich popisné analýzy velkou část své hodnoty. Tato studie proto byla vedena snahou nalézt souvislosti

²⁵ Vliv druhé dimenze vnitřní kapacity na míru investic může ovšem být dán tím, že součástí druhé dimenze je rovněž množství investičních dotací, které samospráva obce byla schopna získat.

²⁶ Svou roli zde zřejmě hraje také existence domovů důchodců v některých obcích. Obce s domovy důchodců mají vyšší index stárí a zároveň vykazují vyšší přírůstky obyvatel způsobené migrací. Děkuji recenzentům za tuto připomínku.

mezi endogenními rozvojovými faktory, resp. vnitřní kapacitou komunity v obci, a indikátory rozvinutosti, při kontrole polohových a strukturních rozvojových faktorů.

Podařilo se ukázat, že existují souvislosti mezi 16 indikátory, které byly použity k měření vnitřní rozvojové kapacity, a extrahovat z nich 5 nezávislých dimenzí. Zatímco první a třetí dimenze, týkající se ekonomické situace obyvatel a jejich vzdělanosti, resp. věkové struktury a reprodukce obyvatel, jsou interpretovatelné snadno, ostatní dimenze tak jednoznačné nejsou. Dimenze „intenzity interakcí a veřejného dění“ je sycena počtem pracovních míst v obci, počtem spolků a sdružení, podílem osob vyjíždějících z obce do zaměstnání (negativně) a množstvím získaných investičních dotací. V intencích interakčního pojetí komunity lze souvislosti mezi těmito proměnnými interpretovat následujícím způsobem. Obce, v nichž vyšší podíl obyvatel pracuje v místě bydliště, umožňují intenzivnější interakci svých obyvatel a mají zároveň více spolků, v nichž se občané mohou scházet. Tyto obce také nabízejí větší počet pracovních příležitostí, interakce jsou tedy obohaceny rovněž o obyvatele okolních obcí. Tvoří-li právě síť interakcí základ komunity, jedná se o obce, v nichž jsou podmínky pro rozvoj komunity příznivější než jinde. Počet pracovních míst a množství spolků mohou souviset s množstvím investičních dotací, které obec získala, neboť některé dotace vytvářejí pracovní příležitosti či jsou vázané na existenci spolkových či občanských aktivit. Poslední dvě dimenze se týkají místní samosprávy. Překvapivě se ukazuje, že navzájem souvisí míra lokální volební politické participace a podíl rodáků. Pravděpodobným vysvětlením je vyšší míra lokální identity osob narozených v obci, která zvyšuje volební účast. Čtvrtá dimenze by pak mohla být interpretována jako míra identifikace s obcí spojená s určitým tradicionalismem. Poslední dimenze je sycena podílem vysokoškoláků v zastupitelstvu, stabilitou zastupitelstva (negativně) a počtem kandidátů na jednoho zastupitele. Ukazuje, že zastupitelstva, kde je větší podíl vysokoškoláků a kde je větší zájem o kandidaturu, jsou proměnlivější. To může zvyšovat jejich akceschopnost (vyšší kvalifikace a vyšší konkurence), ale může ji to i snižovat (menší zkušenosti).

Dosavadní studie zabývající se statistickou analýzou rozvinutosti jednotlivých částí území České republiky v detailním členění [Musil, Müller 2006; Perlín, Kučera, Kučerová 2010] popisují rozložení různě rozvinutých území pomocí mapy a jejich vysvětlení odlišné situace v různých lokalitách je spíše implicitní. Musil a Müller vysvětlují zaostávání některých území, resp. vznik vnitřních periferií pomocí koncepce kumulativní kauzality, jejich vysvětlení však zůstává v rovině netestovaného předpokladu. Tato studie naproti tomu vnáší do úvah o rozvojových možnostech malých obcí měření vlivu jednotlivých rozvojových faktorů. Vliv jednotlivých dimenzí vnitřní kapacity na rozvoj obce se sice podařilo statisticky prokázat, nicméně jedná se o velmi slabé působení. Celkově největší vliv mají dimenze vzdělání a ekonomiky a dimenze intenzity interakcí a veřejného dění. První z nich souvisí zejména s kvalitou infrastruktury a bytového fondu a s investicemi. Kvalitnější bytový fond a větší zájem o napojení na inženýrské

sítě je ovšem v komunitách s vyšší ekonomickou a vzdělanostní úrovní možno očekávat. Druhá jmenovaná dimenze nejsilněji souvisí s množstvím základních služeb v obci. Jisté vysvětlení lze hledat v tom, že v těchto obcích je vyšší počet osob, které obec využívají nejen jako místo k bydlení. Souvislost mezi počtem pracovních míst a množstvím služeb na lokální úrovni prokázali i Kubeš a Pahorecká [Kubeš, Pahorecká 2000]. Překvapivě se nepodařilo prokázat významnější vliv dimenzí spojených s činností místní samosprávy. Nabízejí se dvě možné interpretace. Buď má místní samospráva v malých obcích tak malé rozpočtové a celkové rozvojové možnosti, že není možné chápat ji jako relevantního aktéra rozvoje,²⁷ nebo nebyly v analýze zvoleny dostatečně validní indikátory. Příkláním se spíše ke druhé variantě, a to proto, že do analýzy vstoupily pouze znaky zastupitelstva jako celku. Dominantním aktérem lokální politiky v malých obcích je ale starosta, i když formálně je nejvyšším orgánem obce zastupitelstvo. Bylo by tedy třeba analyzovat podrobněji činnost starosty. Bohužel statistická data týkající se starostů a jejich činnosti nejsou ve veřejně dostupných databázích obsažena.

Analýza dále ukázala, že jistý, i když překvapivě malý, vliv na rozvinutost obcí má dostupnost regionálních a mikroregionálních středisek. Pokud by ovšem do analýzy vstoupily i obce příměstské, vliv dostupnosti by zřejmě prudce vzrostl. Obecně řečeno ovšem polohové faktory svou roli hrají. U některých dimenzí vnitřní kapacity vyčerpávají meziokresní rozdíly téměř čtvrtinu variability, což poukazuje na existenci nerovnoměrné distribuce vnitřní kapacity obcí na regionální úrovni. Zobrazené mapky navíc ukazují, že okresy s vysokou a nízkou mírou kapacity se shlukují do větších regionálních celků. Vysvětlení tohoto jevu přesahuje záměr článku, zřejmě se zde projevuje směr kulturních, historických a strukturálních vlivů. Naopak indikátory rozvinutosti obcí příliš silné regionální vzorce nevykazují (s výjimkou infrastruktury). Obecně tedy platí, že v regionálním pohledu je území České republiky z hlediska měřených indikátorů rozvinutosti malých venkovských obcí poměrně homogenní. Ekonomická situace okresu se podle předpokladu nejlépe osvědčila při vysvětlování rozdílů v ekonomické a vzdělanostní situaci v obcích. Ostatní proměnné vysvětluje jen slabě. Statistické modely překvapivě vysvětlují výrazně lépe rozptyl závislých proměnných mezi okresy než uvnitř okresů. Patrné je to zejména u jednotlivých dimenzí vnitřní kapacity. Přitom ovšem k vysvětlení variability mezi okresy nepřispívají jen proměnné na úrovni okresů, ale také další polohové charakteristiky obcí, zejména dostupnost.²⁸ Při hodnocení výsledků modelu je třeba připomenout, že jednotlivé proměnné byly očištěny od vlivu velikosti obce. Samotná velikost přitom má na rozvojové možnosti podstatný vliv. Větší obce vykazují téměř ve všech indi-

²⁷ Čmejrek [2005] hovoří doslova o „údržbářském charakteru“ lokální politiky v malých obcích.

²⁸ Možným vysvětlením je to, že jednotlivé měřené charakteristiky obcí vykazují různé prostorové vzorce na mikroregionální úrovni. Vysvětlení jejich variability na úrovni jednotlivých obcí potom může být obtížnější než na úrovni okresů. Děkuji recenzentům za tuto připomínku.

kátorech vnitřní kapacity a rozvoje vyšší hodnoty. Horší situace se týká zejména extrémně malých obcí cca do 200 obyvatel.

Odlišnosti v prostorové distribuci jednotlivých dimenzí vnitřní kapacity malých obcí a rozdíly ve faktorech, které na ně působí, ukazují na problémy spojené s redukcí problematiky komplexního rozvoje na rozvoj ekonomický. Předpoklad, že indikátory ekonomického rozvoje dobře odrážejí sociální úroveň územních komunit [Hampl 2007], se z tohoto hlediska jeví být neopodstatněný.

Model v té podobě, jak byl analyzován, je statický. Výpočty zjišťují vztahy mezi jednotlivými proměnnými měřenými průřezově za určité období. To ovšem oslabuje jeho výpovědní hodnotu, neboť koncept rozvoje je dynamický, jednotlivé dimenze rozvoje se mohou měnit různě rychle a vliv endogenních rozvojových potenciálů může v čase silně kolísat. Např. složení samosprávy obce se mění se čtyřletou periodou, a může tak docházet k velkým výkyvům v jejím působení. Vzhledem k tomu, že podstatná část analyzovaných dat pochází z cenzu, bylo by pro podrobnější analýzu rozvojové dynamiky třeba zahrnout i data z další vlny cenzu v roce 2011. To by umožnilo zaměřit se hlouběji na problematiku dynamiky.

Celkově nízký podíl vysvětleného rozptylu ukazuje omezení snahy zachytit endogenní rozvojové potenciály a jejich vliv na území obcí pomocí dostupných statistických dat. Indikátory jsou jen přibližné a některé důležité potenciály není možné se stávající datovou základnou zachytit. Analýza by tedy dále měla být prohlubována zejména pomocí intenzivních lokálních a mikroregionálních sond využívajících i další datové zdroje.

JOSEF BERNARD *pracuje v oddělení Lokální a regionální studia v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., studuje v doktorském studijním programu na katedře sociologie FF UK. Věnuje se zejména problematice sociologie sídel a venkova, zaměřuje se na problematiku fungování lokální samosprávy.*

Literatura

- Abramuszkinová Pavlíková, Eva, Eva Kučerová, Michaela Šmídová. 2008. *Periferie zblízka. Studie tří periferních obcí a jejich sousedů*. Praha: CESES FSV UK.
- Árnason, Arnar, Jo Lee, Mark Shucksmith. 2004. „Understanding Networks and Social Capital in European Rural Development.“ Příspěvek přednesený na konferenci *Improving Living Conditions and Quality of Life in Rural Europe*. Westport, Ireland, 30. 5. – 1. 6. 2004.
- Athiyaman, Ade, Norman Walzer. 2008. „Strategies to Enhance and Maintain Quality of Life: The Case of Nonmetropolitan Illinois.“ *Journal of Rural and Community Development* 3 (1): 41–59.
- Beckley, Thomas M., Diane Martz, Solange Nadeau, Ellen Wall, Bill Reimer. 2008. „Multiple Capacities, Multiple Outcomes: Delving Deeper into the Meaning of Community Capacity.“ *Journal of Rural and Community Development* 3 (3): 56–75.

- Bínek, Jan, Václav Toušek, Iva Galvasová, Antonín Věžník, Josef Kunc, Daniel Seidenglanz, Dušan Halásek, Stanislav Řehák. 2007. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown.
- Blažek, Jiří. 1996. „Inter Regional Disparities in the Czech Republic During the Transition.“ *Geografie – Sborník ČGS* 101 (4): 265–277.
- Blažek, Jiří, Pavel Csank. 2007. „Nová fáze regionálního rozvoje v ČR?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 945–965.
- Blažek, Jiří, Pavlína Netrdová. 2009. „Can Development Axes Be Identified By Socio-economic Variables? The Case of Czechia.“ *Geografie – Sborník ČGS* 114 (4): 245–262.
- Blažek, Jiří, David Uhlíř. 2002. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum.
- Brennan, M. A., Courtney G. Flint, A. E. Luloff. 2009. „Bringing Together Local Culture and Rural Development: Findings from Ireland, Pennsylvania and Alaska.“ *Sociologia Ruralis* 49 (1): 97–112.
- Coffé, Hilde, Benny Geys. 2005. „Institutional Performance and Social Capital: An Application to the Local Government Level.“ [online]. Brussels: Vrije Universiteit Brussel [cit. 15. 3. 2009]. Dostupné z: <<http://www.socialcapitalgateway.org/NV-eng-polperformance.htm>>.
- Cook, Christine C., Sue R. Crull, Marilyn J. Bruin, Becky L. Yust, Mack C. Shelley, Sharon Laux, Jean Memken, Shirley Niemeyer, B. J. White. 2009. „Evidence of a Housing Decision Chain in Rural Community Vitality.“ *Rural Sociology* 74 (1): 113–137.
- Čmejrek, Jaroslav. 2005. „Specifika komunální politiky v malých obcích ČR.“ Pp. 72–87 in Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vít Hloušek (eds.). *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Filkins, Rebecca, John C. Allen, Sam Cordes. 2000. „Predicting Community Satisfaction among Rural Residents: an Integrative Model.“ *Rural Sociology* 65 (1): 72–86.
- Flora, Cornelia Butler, Jan L. Flora, Susan Fey. 2004. *Rural Communities: Legacy and Change*. Boulder, CO: Westview.
- Gajdoš, Peter, Ján Pašiak. 2008. *Sociálne zdroje lokálneho a regionálneho rozvoja*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Hampl, Martin. 2007. „Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 889–910.
- Hampl, Martin, Jan Müller. 1998. „Jsou obce v České republice příliš malé?“ *Geografie – Sborník ČGS* 103 (1): 1–12.
- Havlíček, Tomáš, Pavel Chromý, Vít Jančák, Miroslav Marada. 2005. „Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí.“ Pp. 6–25 in Marie Novotná (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- Hladík, Petr. 2005. „Budování kapacit komunit.“ Pp. 98–108 in Věra Majerová (ed.). *Český venkov 2005: Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta.
- Hudeček, Tomáš. 2008. *Akcesibilita a dopady její změny v Česku v transformačním období: Vztah k systému osídlení*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Hudečková, Helena. 2004. „Sociální potenciál jako faktor endogenního regionálního rozvoje (využití místního sociálního potenciálu v regionálním rozvoji).“ Pp. 2–5 in Lucie Kocmánková-Menšíková (ed.). *Sociální potenciál jako faktor endogenního regionálního rozvoje*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta.

- Jančák, Vít. 2001. „Contribution to the Geographical Research on Peripheral Regions at the Microregional Level.“ *Geografie – Sborník ČGS* 106 (1): 26–35.
- Jančák, Vít, Tomáš Havlíček, Pavel Chromý, Miroslav Marada. 2008. „Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia.“ *Geografie – Sborník ČGS* 113 (3): 269–284.
- Jeřábek, Milan (ed.). 2001. *Reflexe regionálního rozvoje pohraničí České republiky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kaufman, Herold F. 1959. „Toward an Interactional Conception of Community.“ *Social Forces* 38 (1): 8–17.
- Klamár, Radoslav. 2000. „Hierarchia stredísk a regionálna diferenciácia z hľadiska základných funkcií v regióne bývalého okresu Humenné.“ Pp. 163–170 in *Zborník VIII. Medzinárodnej geografickej konferencie. Geografické štúdie* 7. Nitra: Fakulta prírodných vied UKF.
- Knack, Stephen, Philip Keefer. 1997. „Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation.“ *The Quarterly Journal of Economics* 112 (4): 1251–1288.
- Kostecký, Tomáš. 2002. „Vývoj české společnosti v devadesátých letech 20. století v regionálním pohledu.“ Pp. 11–33 in Tomáš Kostecký, Jana Stachová, Daniel Čermák (eds.). *Region a politika. Sociologické texty / Sociological Papers* 02:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, Tomáš, Věra Patočková, Jana Vobecká. 2007. „Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 911–943.
- Kubeš, Jan, Jiřina Pahorecká. 2000. „Obslužná vybavenost, střediskovost a spádovost venkovských sídel. Okresy Písek, Tábor a okolí, rok 1998.“ Pp. 61–96 in Jan Kubeš (ed.). *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta.
- Majerová, Věra. 2005. *Český venkov 2005: Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta.
- Majerová, Věra. 2008. *Český venkov 2008: Proměny venkova*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta.
- Marada, Miroslav. 2001. „Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy.“ *Geografie – Sborník ČGS* 106 (1): 12–24.
- MMR. 2000. *Strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Moravanská, Katarína. 2009. „Koncept spoločenstva v sociológii alebo spoločenstvo stále žije?“ *Sociológia – Slovak Sociological Review* 41 (4): 380–396.
- Musil, Jiří, Jan Müller. 2006. *Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení*. Praha: CESES, FSV UK.
- O'Brien, David J., Andrew Raedeke, Edward W. Hassinger. 1998. „The Social Networks of Leaders in More or Less Viable Communities Six Years Later: A Research Note.“ *Rural Sociology* 63 (1): 109–127.
- Perlín, Radim. 2000. „Představitelé veřejné samosprávy jako aktéři lokálního rozvoje: Sociologický průzkum mezi starosty venkovských obcí okresů Písek a Tábor.“ Pp. 133–150 in Jan Kubeš (ed.). *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta.
- Perlín, Radim, Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová. 2010. „Typologie venkovského prostoru Česka.“ *Geografie – Sborník ČGS* 115 (2): 161–187.
- Perlín, Radim, Silvie Kuldová. 2008. „Typology of Rural Areas.“ Pp. 487–509 in Věra Majerová (ed.). *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Venkov je náš svět*. Praha: Česká zemědělská univerzita.

- Pileček, Jan. 2010. „Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia.“ *Geografie – Sborník ČGS* 115 (1): 64–77.
- Pileček, Jan, Vít Jančák. 2010. „Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka.“ *Geografie – Sborník ČGS* 115 (1): 78–95.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ray, Christopher. 1999. *Reconsidering the Evaluation of Endogenous Development: Two Qualitative Approaches*. Working Paper 39. Newcastle upon Tyne: Centre for Rural Economy, University of Newcastle.
- Ray, Christopher. 2000. „Editorial: The EU Leader Programme: Rural Development Laboratory.“ *Sociologia Ruralis* 40 (2): 163–171.
- Rice, Tom W. 2001. „Social Capital and Government Performance in Iowa Communities.“ *Journal of Urban Affairs* 23 (3–4): 375–389.
- Shucksmith, Mark. 2000. „Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK.“ *Sociologia Ruralis* 40 (2): 208–218.
- Slosiarik, Martin. 2000. „Občiansky potenciál ako diferencujúci faktor rozvoja sídla.“ *Sociológia* 32 (2): 153–179.
- Soukup, Petr. 2006. „Proč užívat hierarchické lineární modely?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (5): 987–1012.
- Spíšiak, Peter. 2005. „Výskum vybraných vidieckych periférnych/marginálnych oblastí na Slovensku.“ Pp. 177–184 in Marie Novotná (ed.). *Problémy periférnych oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- Spíšiak, Peter, Radoslav Klamár, Eva Michaeli. 2004. „Udržitelnost vybraného vidieckeho mikroregionu (případová štúdia Mikroregionu Ptava – jižná část okresu Humenné).“ Pp. 104–126 in René Matlovič (ed.). *Přírodní vědy. Folia geographica XLII* (7). Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitních a přírodních věd.
- Spurná, Pavlína. 2008. „Prostorová autokorelace – všudypřítomný jev při analýze prostorových dat?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44 (4): 767–787.
- Stachová, Jana, Josef Bernard, Daniel Čermák. 2009. *Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání*. Sociologické studie / Sociological Studies 09:5. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Stockmann, Jiří. 2005. „Moravské Kopanice: identita na periferii.“ Pp. 161–166 in Marie Novotná (ed.). *Problémy periférnych oblastí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- Sýkora, Luděk, Roman Matoušek. 2009. „Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí.“ Pp. 50–56 in Zdeněk Lipský, Klára Popková, Václav Poštolka, Jiří Šmída (eds.). *Geodny Liberec 2008: výroční mezinárodní konference České geografické společnosti: Liberec 25.–29. 8. 2008, Česká republika: sborník příspěvků*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Tilly, Charles. 1973. „Do Communities Act?“ *Sociological Inquiry* 43 (3–4): 209–238.
- Vajdová, Zdenka. 2008. *Aktéři rozvoje regionu*. Sociologické studie / Sociological Studies 08:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Vajdová, Zdenka, Daniel Čermák, Michal Illner. 2006. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Vobecká, Jana. 2009. „Dojízdkový přístup k vymezení městského, příměstského a venkovského obyvatelstva v České republice.“ *Demografie* 50 (1): 14–23.
- Vystoupil, Jiří et al. 2006. *Atlas cestovního ruchu České republiky*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.

- Wilkinson, Kenneth P. 1991. *The Community in Rural America*. Westport, CT, London: Greenwood Press.
- Wismer, Susan. 1999. „From the Ground Up: Quality of Life Indicators and Sustainable Community Development.“ *Feminist Economics* 5 (2): 109–114.
- Zich, František. 2006. „Sociální potenciál – pojmové vymezení a souvislosti.“ Pp. 6–27 in František Zich et al. *Sociální potenciál regionu*. Praha: Vysoká škola finanční a správní.

Datové zdroje

- Sčítání lidu*, 1991, 2001, datový soubor. Praha: Český statistický úřad.
- Registr ekonomických subjektů*, 2009, datový soubor. Praha: Český statistický úřad.
- Volební statistika, volby do obecních zastupitelstev*, 1994, 1998, 2002, datový soubor. Praha: Český statistický úřad.
- Statistika nezaměstnanosti*, 1999–2003, datový soubor. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- Městská a obecní statistika (vybavenost obcí službami)*, 1991, 1994, 2001, datový soubor. Praha: Český statistický úřad.
- Rozpočty obcí*, 1999–2003, datový soubor. Praha: Ministerstvo financí ČR, Czech Credit Bureau, a. s.
- Demografické statistiky obcí*, 1991–2000, datový soubor. Praha: Český statistický úřad.
- Atlas cestovního ruchu České republiky*, 2006, datový soubor – vybraná data v elektronické podobě. Autor: Vystoupil Jiří et al. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- Strategie regionálního rozvoje České republiky: Postup při vymezování regionů se soustředěnou podporou státu*, 2000, datový soubor. Praha: DHV. Dostupné z: <<http://www.dhv.cz/regstrat/SRR/Svazek%205/Svazek%205.htm>>.